

Feminizm Hareketlerinin Güncel Türk Dili Kullanımına Etkileri Üzerine Bir Deneme

An Essay on the Effects of Feminism Movements on the Use of the Modern Turkish Language Use

Sertan ALİBEKİROĞLU*

Öz

Dilin önemli özelliklerinden biri canlılık taşıyor olmasıdır. Bu nedenle her canlı gibi dil de çeşitli nedenlerle değişime uğrar. Dildeki değişim çoğu zaman gelişen toplumsal olaylar, politikalar, bilimsel ve teknolojik gelişmeler öncülüğünde olur. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisi günlük, sıradan tarzdadır. Ancak toplumsal ve politik gelişmelerin etkisinin dilde görülebilmesi çoğu zaman devrimsel nitelikli gelişmelere bağlıdır. 19. yüzyılın başlarından itibaren daha çok Sanayi Devrimi'nin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan feminist hareketler devrimsel bir nitelik taşımıştır. Bunun sonucunda hem toplumsal hem de politik alanda dillere yeni terim, kavram ve tanımlamaların yerleşmesine neden olmuştur. Kadınların sosyal hayatta özellikle işgücüne katılması, üretimin önemli bir parçası olması ev ve ev etrafında şekillenen kadın profilinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler dillerde adlandırma, tanımlanma ve terim olarak yer alma gereği duymuştur. Başlangıçta dar alanda kalsa da kadının iş gücüne katılımı özellikle son zamanlarda oldukça gelişmiştir. Kadının iş ve sosyal hayattaki yerinin artmasının yanı sıra iletişim teknolojilerindeki gelişmeler dünya genelinde dillerde değişimi zorunlu kılan etkenlerden biri olmaya devam etmektedir. Bu çalışmada, feminizm düşüncesinin ve hareketlerinin günümüz Türkçe kullanımına yapmış olduğu etkiler örneklenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler:Türkçe, Feminizm, Cinsiyet eşitliği, Pozitif ayrımcılık.

Abstract

One of the important features of language is that it carries vitality. For this reason, language, like every living thing, undergoes changes for various reasons. Changes in a language are often preceded by some social events, changes in a political course, scientific and technological developments. The impact of scientific and technological developments can be seen in our daily life. However, the impact of social and political developments in a language is mostly dependent on some revolutionary developments. Feminist movements, which emerged as one of the results of the industrial revolution in the beginning of the 19th century, had a revolutionary character. As a result, it caused new terms, concepts and definitions to settle in languages both in the social and political field. Women's participation in work life, and especially in social life, and their being an important part of manufacturing caused significant changes in the women's profile shaped by home and household. These changes needed to be named, defined and included as terms in languages. Although in the beginning women's participation in work life covered a narrow area, it has increased considerably recently. In addition to the increase of women's participation in business and social life, developments in communication technologies continue to be one of the factors that necessitate changes in languages throughout the world. In this study, the effects of feminism thought and movements on today's Turkish usage have been tried to be exemplified.

Keywords:The Turkish language, Feminism, Gender equality, Positive discrimination.

Giriş

Dilin temel işlevi iletişim aracı olmasıdır. Dilin bu işlevi gerçekleştirebilmesi ona çok yönlü ve karmaşık özellikler kazandırmıştır. Bunun sonucunda dil, iletişim aracı olmanın yanı sıra toplumsal kavrayış, anlayış, uzlaşma ya da tersleşme aracı vb. olma özellikleri de kazanmıştır (Türkoğlu, 2004, s.21; Karaağaç, 2012, s.55; Zillioğlu, 2014, s.21).

Her yenilik ve özellik kazanımı canlılık unsuru taşımakla, değişim ve dönüşüme uygun olmakla mümkündür. Sürekli bir değişim ve dönüşüm göstermesi dilin canlı bir varlık olduğunun kanıtı olduğu için pek çok tanımlamada ya da dilin özelliklerinin sayımında dilin

* Dr. Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alibekiroglu@gantep.edu.tr / ORCID: 0000-0002-5820-8723

canlılığı vurgulanmaktadır (Ergin, 1994, s.7-8; Koç, 1996, s.16; Gülensoy, 2000, s.3). Doğal olarak her canlı gibi dil de zaman ve mekânda değişip dönüşmekte seslerden söz dizimine, anlamdan bağlam boyuta pek çok dil birimi üzerinde bu gelişmeler kendini göstermektedir. Pek çok nedeni olmakla birlikte dil değişmelerinin temel nedenleri tespit edilmeye çalışılmış; genel olarak dillerin temel yapı taşı olan seslerden değişmelerin başladığı üzerinde durulmuş ve bu değişmeleri etkileyen unsurların ulusların coğrafyası, ticarî ve askerî ilişkileri, ana dili öğretimi, alt katman ve üst katman etkisi, en az çaba yasası, örneksemelerin etkisi gibi temel nedenler olduğu üzerinde durulmuştur (Aksan; 1995, s.209; Üçok, 2004, s.74-79; Erkman-Akerson, 2007, s.88; Karaağaç, 2012, s.112). Elbette dil değişmelerinin nedenlerini bütünüyle tespit etmek zordur. Bununla birlikte temel nedenler arsına küresel ölçekli toplumsal olayları da katmak gerekmektedir¹. Özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda dünyanın herhangi bir yerindeki düşünceler, olaylar, siyasi ve düşünsel akımlar hızlı bir şekilde yayılmakta ve bunlar toplumların gündemine oturmaktadır. Örneğin, başlangıcı Sanayi Devrimi'ne uzanmakla birlikte feminizm hareketi günümüzde toplumları ve ülkeleri etkilemektedir. Bu etki sonucu siyasal iktidarlar, hukuk, resmi ve özel kurum ve kuruluşlar çok çeşitli yönlerden konuyla ilgilenmektedir. Bu ilginin dile dolayısıyla Türkçeye de yansması kaçınılmazdır. Başta “feminizm” kavramının kendisi olmak üzere “toplumsal cinsiyet, cinsiyet eşitliği, pozitif ayrımcılık vb.” terim ve tanımlamalar Türkçede karşılık bulmuştur. Bu terimler ile birlikte cinsiyet eşitliğini gösteren ve vurgulayan “iş kadını”, “iş insanı”, “bilim insanı”, vb. kavram ve terimler de ortaya çıkmıştır. Bir yandan kadın farkındalığının, toplumsal eşitliğin tanımlandığı ve vurgulandığı yeni kavramlar ve bunların terimleri ortaya çıkarken diğer yandan kadını olumsuz olarak ifade eden kimi sözcük ve deyimler “kancıklık yapmak, saçı uzun aklı kısa, eksik etek, vb.” de ya kullanılmaz olmuş ya da kullanımları azalmıştır.

Bu çalışmada feminizm hareketlerinin günümüz Türkçesine etkileri üzerinde durulmuştur. Konu iki aşamalı olarak ele alınmıştır. Öncelikle, konunun kavranabilmesine katkısı olacağından hareketle genel olarak dil değişmelerinin temel nedenleri kısaca açıklanmıştır. Daha sonra feminizm dil algısı üzerinde durulmuş ve bu algıların Türkçeye yansımaları gösterilmeye çalışılmıştır.

Dil Değişmelerinin Nedenleri

Canlı bir varlık olan dil çok çeşitli nedenlerle sürekli bir değişim hâindedir. Bu değişimin nedenlerini bütünüyle tespit etmek nerdeyse olanaksızdır, ancak ana başlıklar halinde temel nedenleri saymak mümkündür. Bu nedenler şu şekilde sayılabilir:

Dilin fonetik yapısı ve karakteri: Her dil kendine ait fonetik karaktere sahiptir. Örneğin Türkçede ünlü uyumu bulunmaktadır. Eklemeli dillerden olan Türkçede yeni sözcük yapımı ve sözcüğün çekimlenmesi büyük ölçüde ünlü uyumlarına uygun yapılmaktadır (Aksan, 1995, s.208): göz-lük-çü-lük (kök sözcükte ince sıradan ünlü olduğu için eklerde de ince sıradan ünlüler bulunmakta); arkadaş-lar-ım-dan (kök sözcükte kalın sıradan ünlü bulunduğu için eklerde de kalın sıradan ünlüler bulunmakta, vb.

Coğrafyanın etkisi: “Coğrafyanız ne ise diliniz o”dur, önermesi dilbilimde temel kanunlardan biridir. Coğrafyanın etkisi genel olarak şu ele alınabilir:

¹Henüz yayınlanmamış bir bildirimizde, dil değişmelerine etki eden nedenler arasında “küresel bakış” olarak adlandırdığımız bir kavramı ileri sürmüş ve küresel bakışı: “*Küresel bakış; herhangi bir felsefî ve siyasi düşünce, dinler, ırklar ve cinsiyetler vb. fark gözetmeksizin “çevrecilik, küresel ısınma, kadın hakları, çocuk hakları, hayvan hakları vs.” gibi insan ve doğasını esas alan görüş ve eylemlerdir.*” şeklinde açıklamıştık [“Küresel Bakışın Türkçeye Etkileri Üzerine Bir Deneme”, In the III International “Oriental Studies, Actuality and Prospects” Scientific and Methodological Conference, May 06.2022, Kharkiv/Ukraine.]

Tabiat ve iklim şartları: Coğrafyanın, yani yüzey şekillerinin ve iklimin etkisinin insan yaşamına dolayısıyla diller üzerine etkisi vardır. Örneğin, Türkiye’de Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde iklim şartlarından dolayı makilik bitkiler yetişir. Bunlardan biri de zeytindir. Bunun sonucunda bu bölgelerde zeytin ve zeytin etrafında geniş bir sözcük dağarcığı oluşmuştur. Buna karşın Karadeniz bölgesinde coğrafyanın etkisi ile iklimin bol yağışlı ve nemli olması sık ve gür orman alanları ile çay tarımına elverişlidir. Bunun sonucunda Karadeniz bölgesinde çay ve çay etrafında geniş bir sözcük dağarcığı oluşmuştur.

Sosyal çevrenin etkileri: İnsanların sosyal çevrelerinin dil üzerine büyük etkisi vardır. Örneğin kırsalda yaşayanlara göre şehirlerde yaşayanların konuşma dilinde İstanbul Türkçesini kullanımları daha yaygındır.

Dili görülebilir kılma çabası

Diller varlık ve kavramları karşılamada yetersiz kaldıkları zaman kendi içlerinde yeni arayışlara girerler. Bu arayışlar sonucu sözcük ve söz öbeklerine yeni görevler yüklerler bunun sonucunda sözcüklerde anlam değişimleri ortaya çıkabilir (Üçok, 2004, s.77). Örneğin “kapının kolu” tamlamasında “kol”, “pencerenin kanadı” tamlamasında “kanat” sözcükleri gerçek değil yan anlamlarıyla kullanılmışlardır.

En az çaba yasası

Dil değişmelerinin önemli yasalarından biridir. İletişimdeki hız ihtiyacı sözcüklerin konuşma ve yazı dilinde daha az emekle kullanılmasını doğurmaktadır (Aksan, 1995, s. 209; Vardar, 2001, s. 118-119; Karaağaç, 2012, s. 107). İletişim araçlarındaki hızlı değişimler en az çaba yasasına ivme sağlamıştır. Örneğin, Türkçede şimdiki-geniş zaman eki olan “-yor” un sonundaki “r” ünsüzünün atılması konuşma dilinde yaygınlaşmış; ek “-yo” şeklinde kullanılır olmuştur (geliyo, alıyo, konuşuyo, vb.). İletişim araçları ile mesaj yazımında da sözcüklerdeki ünlü seslerin çıkarılarak ya da baş harfler kullanılarak “slm (selam), mrb (merhaba), aeo (Allaha emanet ol),vb.” yazım ortaya çıkmıştır.

Toplumsal konum

Bir dili farklı konuşan kişi ya da kişilerin toplumdaki konumları dilde değişmelere neden olabilir (Huber, 2007, s.63). Toplumsal konum genelde örneksemelere neden olur, bunun sonucunda ortaya çıkan öykünme dil değişmelerini tetikler (Karaağaç, 2021, s.114). Örneğin, çevremizdeki hoş sohbet insanların konuşmalarına öykünme gibi.

Üst katman etkisi

Bir ülkede egemen ulusun dilinin yerel dilleri etkilemesidir. Örneğin; uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Balkan Halklarının dilinde binlerce Türkçe sözcük bulunmaktadır.

Alt katman etkisi

Üst katman etkisinin tersidir. Bir ülkede egemen ulusun zamanla yerli halkın dili ya da yerli halkların dilleri etkisi altında kalmasıdır. Bu etki sonucu egemen dil bazen tamamen kaybolabilir (Aksan, 1995, s.209; Karaağaç, 2012, s.113; Karaca, 2021: s.360).

Diller arası ilişkiler

Üst ve alt katman etkisi dışında daha çok dini ve kültürel etkileşimler sonucu diller büyük değişmelere uğrayabilirler. Örneğin, Karahanlılar döneminde İslamın kabulü sonucu gerçekleşen alfabe değişikliği, yanı sıra Türkçeye Arapça ve Farsça sözcüklerin ve kimi gramer yapılarının girmesi (Huber, 2007, s.64-65).

Sosyal ve siyasal etkenler

Siyasi düşünceler, siyasi otoritenin tutumu, toplumsal olaylar da dilde değişmelere yol açar. Örneğin: Türkiye’de Cumhuriyetin kurulmasından sonra gerçekleşen Latin alfabesine geçiş, “öz Türkçecilik” vb. gibi değişimler bu türdendir.

Dil değişmelerinin ana hatlarını dahi dikkatli bir şekilde gözden geçirmek, aslında, bir ulusun, toplumun, zümrenin veya grubun anlaşılmasının en sağlam yoludur. Aksan’ın belirttiği üzere;

Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz.” (Aksan, 1995, s. 65).

Günümüz Türk dilindeki, dolayısıyla Türk düşünce ve yaşantısındaki değişmelerin nedenlerinden biri de feminizmdir.

Feminizmin Güncel Türk Dili Kullanımına Etkileri

Dilin temel işlevinin iletişim aracı olarak görülmesi bir bakıma onu doğal, doğal olduğu için de sıradan hale dönüştürür. Bundan dolayı, dilin kültürü yaratması ile onu aktarması; siyasal ve toplumsal gücün üretilmesini, sürdürülmesini ve yeniden şekillenmesini (Akünal Okan, 1998, s.187) sağlamada oynadığı roller ilk bakışta fark edilmeyebilir. Bu noktalar fark edilmeden dilin iletişim işlevi dışındaki fonksiyonları göz ardı edildiğinde hem dil hem de dilin iletişim işlevi ile dilde meydana gelen değişim ve dönüşümler tam olarak anlaşılabilir.

Yukarıda görüldüğü üzere dil değişmelerinde önemli etkenlerden biri de sosyal ve siyasal olaylardır. Yeni olan her şey gibi bir devinim halinde sürekliliği olan sosyal ve siyasal olayların da dillerde hemen karşılıkları olur. Günümüzde dil ve dil anlayışında önemli etkileri olan sosyal olaylardan biri de feminizmdir.

Feminizm, en kısa şekliye kadın haklarının savunulması olarak açıklanabilir. Türkçe Sözlükte, Fransızca kaynaklı, toplum bilime ait, isim türünden bir sözcük olduğu belirtildikten sonra; “*Toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı, kadın hareketi*” olarak açıklanmıştır (GTS, 2022). Feminizm elbette bu açıklama ve tanımlamanın ötesinde geniş bir kavram alanı muhteva etmektedir. Çalışma konumuzun sınırlılıklarını aşmamak adına bu noktalara değinilmeyecektir. Dil açısından bakıldığında feminizm, erkek egemen dile de itiraz etmektedir.

Sanayi Devrimi² ile özellikle fabrikalar etrafında iş gücünde kadın emeğine duyulan ihtiyaç zamanla sağlıktan eğitime, güvenlikten turizme, sanattan zanaate, vb. hayatın hemen her alanına hızla yayılmıştır. Kısa aralıklarla yaşanan iki dünya savaşı bu gelişmelere hız ve genişlik katmıştır. Dünya savaşları, binlerce yıllık ataerkil sitemin tıkanmasının bir sonucu olarak algılanmış olmalı ki; savaş sonrası dönemde feminizm hareketlerinin arttığı ve küresel ölçekte yayıldığı görülmektedir. Bu gelişmeler çoğu zaman doğrudan bazen de dolaylı olarak dilin kullanımını, dil algısını, dilde değişimi etkilemiş ve etkilemektedir. Türkçe de bu gelişmelerden kendi payına düşeni almaktadır.

Feminizmin önemli etkilerinden biri kimlik tanımı üzerine olmuştur. Bu açıdan, özellikle dilin toplumsal niteliklerinin önemli bir yönü olan “kimlik” kavramının belirlenmesindeki rolü büyük olmaktadır. Çünkü, bu rol aracılığıyla “toplumsal kimlik, ulusal kimlik, kültürel imlik, cinsel kimlik, dinsel kimlik vb.” (Büyükkantarcioglu, 2006, s.67) gibi

²Berktaş; sistemli bir feminist hareketin ortaya çıkışının 18. yüzyıla tarihlenebileceğini belirtir (Berktaş, 2018: 89).

kavram ve tanımlamalar günümüz dünyasında toplum ve bireyler için önemli unsurlar haline gelmiştir.

Dil ile kimlik arasındaki ilişkilerin çok yönlü olarak ele alındığını belirten Büyükkantarciöglü; “*dille kimlik arasında nasıl bir bağlantı vardır? Dil kullanımı kimliğin bir göstergesi olabilir mi?*” vb. sorular sorarak dil ve kimlik arasındaki ilişkinin incelendiği özel bir dilbilim alanı ortaya çıktığını ve bu alandaki çalışmaların sonucunda “bireyin toplumda hangi gruba dâhil olduğunun belirlenmesinde, dil kullanıcısının ait olduğu grubun özelliklerinin belirlenmesi ve karşı gruba/lara karşı bireyin nasıl bir tutum sergilediğinin belirlenmesi vb.” noktalarda veriler elde edildiğine değinmektedir. Bu incelemelerin bir bölümü kadın ve erkeklerin dil kullanımına ilişkin çalışmaları içermekte; bir bölümü ise kadın ve erkek rollerinin dile yansımalarını ele almaktadır (Büyükkantarciöglü, 2006, s.73). Bu çalışmalar, dil kullanımı aracılığıyla bireyin toplumda dâhil olduğu gruba/gruplara, bu grubun / grupların özelliklerinin dile nasıl yansıdığına, bireyin dile karşı tutumuna, toplumun dili kullanarak bireye karşı tutumuna (Büyükkantarciöglü, 2006, s.73), toplumla dil arasındaki ilişkilere ulaşmak için önemli ve güvenilir veriler sunmaktadır.

Bu açıdan yaklaşımların bir yönü de dilin cinsiyet üzerine olan etkileridir. Çünkü, günümüzde bireyin sadece erkek ya da kadın olması tek başına “*biyolojik bir gerçeklik*” olarak ele alınmamakta; *bireyin toplumdaki iki gruptan birinin üyesi olmasını* sağlayan önemli belirleyicilerden biri olarak görülmektedir. Bu durum toplumsal, ekonomik ve politik sonuçları da beraberinde getirmektedir (Akünal Okan, 1998, s.188).

Toplumsal boyutta dil ve cinsiyet arasındaki ilişki sosyal dilbilimin ortaya çıkmasına neden olmuş etkenlerden biridir. Örneğin, sosyal dilbilim çalışmaları sonucu, toplumda farklı konumlara sahip erkek ve kadınların dillerinde, geleneksel toplumlarda genelde ev ve ev etrafında konumlanmış kadınlar ile ev dışında, iş ve eğlence hayatında yer alabilen erkeklerin konuşma ve dili kullanmalarında farklılıklar olduğu; dil kullanımındaki farklılıkların toplumsal statü ile cinsel cimliğe etkilerinin bulunduğu vb. bulgular ortaya konmuştur (Dong, 2021. 2-3).

Berkday, feminist söylemin kimlik algısı üzerine düşüncelerini şu şekilde toparlamaktadır:

Sabit kimliklerin olmadığı, kimlik dediğimiz her şeyin her an bozulup yapılabilen bir kurgu olduğu gerçeği, kimlik politikalarının geçerliliğini çok kuşkulu hale getiriyor. Öte yandan, henüz özdeşleşme mücadelesi vermekte olan “kayıda kalmışlar”ın, kendi öznellik konuları dahil her şeyin bir dil oyunundan ibaret olmadığını unutmaları mümkün değil – “dünyayı ellerinde tutanlar”, bunu onlara sürekli hatırlatıyor. Bu çetrefil durum, bizim daha uzun süre kimlik, benlik, kendilik sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalacağımızı gösteriyor.” (Berkday, 2018, s.14).

Berkday, bu sözleriyle kimliklerin değişkenliğinin sadece dil üzerinden değil ekonomik, politik vb. alanlarda da gerçekleştiğine işaret etmektedir. Bu ifadelerden konumuz açısından asıl dikkati çeken nokta “dil oyunları” ifadesidir. Çünkü erkek egemen anlayışın kadınlara bakışının değişmediğini, kadınlara verilen sözlerin yerine getirilmediğini bunu da erkek egemen dilde görmenin mümkün olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Bu nedenle erkek egemen dil içerisine yerleşecek olan feminist dil, yeni bir ifade ile “eşitlikçi dil”, kadın hareketlerinin başarılarından biri olacaktır.

Feminist dil

Feminizm hareketlerinin iş, spor, sanat, aile başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda görülen etkilerinden elbette diller de nasibini almıştır. Feminizm en başta ataerki³ / eril dile karşı çıkmaktadır.

Feminizme göre eril dilin temelleri; “...ademin ad koyma yetkisini elinde bulundurması; varlıkların adlarının ademe öğretilmesi vb.”ne dayanır (Berktaş, 2021, s.60-65). Bundan dolayı; “bilgi ademe ait olduğu için onun gelişmesi ve şekillenmesi de ademe yani eril dünyaya aittir. Kadın sadece bu dilin nesnesi olarak var olabilir” (Berktaş, 2021, s.60-65). Kısaca kadın, dilin eril yapısından dolayı ikinci plandadır.

Feminist dilin 1980’lerden sonra belirgin şekilde kendini gösterdiği görülmektedir. Örneğin “toplumsal cinsiyet” terimi bu yıllardan sonra yaygınlaşmış; yalnızca “kadın” kategorisinin etkili bir analiz aracı olamayacağından hareketle “toplumsal cinsiyet” kavramı feminist tarihçiler arasında kullanılmaya başlanmıştır. Berktaş’a göre bunun nedeni;

...kadınlar cinsiyetleri ya da biyolojik özellikleri dolayısıyla ayrı bir grup oluştursalar bile, tarihçiyi ilgilendiren şey, “toplumsal cinsiyet”, yani “ belirli bir zamanda belirli bir toplumda cinsler için uygun olduğu varsayılan davranışların kültürel tanımı’dır (Berktaş, 2018, s.29).

Buradan hareketle, feminist dilin çabaları sonucu ortaya çıkmış olan “toplumsal cinsiyet” kavramı kadın ve kadın haklarından hareketle kültürün tamamına yayılan geniş bir kavram alanını ifade etmeye evrilmiştir. Civelek, dilin bu noktadaki önemini; “toplumsal cinsiyet kimlikleri dil ile, dil tarafından kurulurlar.”(Civelek, 2013, s.112-113) şeklinde belirtir ve, Benhadid ve Taylor’dan aktarımla; “insanların daima bir diyaloglar ağının içinde doğduklarını, bu ağlara toplumsal cinsiyetin de dahil olduğunu” belirtir (Civelek, 2013, s.113).

Dilin kullanımı, toplumsal cinsiyetin önemli bir unsuru olarak hem olumlu hem de olumsuz etkilere neden olabilir. Çünkü erkek egemen dil içerisinde kadına biçilen rol onun toplumsal konumundan dili kullanımına kadar kadınların alanını erkek egemen dil belirlemektedir. Bu duruma dikkat çeken Butler; toplumsal cinsiyet eşitliğini bozan unsurlardan birinin de dil olduğunu belirtir ve Witting’in “...dil, yapıları itibariyle değil, yalnızca uygulamada kadın düşmanı olan bir araç ya da alettir” ile “dişil yazı diye bir şey yoktur” sözlerini hatırlatarak; erkek egemen dilin kadınları ikincil kılma ve dışlama gücünün bulunduğunu belirtir (Butler, 2020, s.78-79). Dil ile birlikte siyasetin günümüzdeki iktidar alanlarını kurduğunu, koruduğunu dolayısıyla bu alanın dışında bir konumun bulunmadığını da ekler (Butler, 2020, s.48).

Toplumsal yaşamın farklı yer ve zamanlarda var olmuş insanların, grupların, kültürlerin birbirlerine kendi birikimlerini aktarmalarından oluştuğu düşünüldüğünde coğrafyaya, dile, mesleklere, yaşlara, cinsiyete vb. konumlara dayalı bir çeşitliliğin yaşandığı sosyal yapılarda ve bu yapıları oluşturan dillerde doğal olarak herkes birbirine bir şey öğretir (Karaağaç, 2002, s.136). Bundan dolayı hem bireysel hem de toplumsal olarak farklı tarihi ve coğrafi ortamlarda yaşayanlar farklı bilgilenme yollarından geçerler. Bunun sonucunda yabancı toplumlardan etkilenmelerle birlikte daha çok dâhil olunan toplumun değer yargıları öğrenilir ve yabancılardan alınanlar da yerli süzgecinden geçirilmeye çalışılır. Her ne kadar bir süzgeçten geçirme yaşansa da yabancı toplumlardan edinilen yeni bilgilerin bilgilenme olarak ortaya konması için anadile katılması gerekir. Aslında bilgilenmenin bir

³Ataerki: “Soyda temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mal eden topluluk düzeni” (GTS, 2022); Derya Şaşman Kaylı (Çakır ve Jaggar’dan aktarımla) ataerkini; “Feminist literatürde ataerki kavramı, erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını sorgulamak için kullanılmaktadır.” (Şaşman Kaylı, 2017, s.73).

türü olan bu alıntılar (Karaağaç, 2002, s.136) bilimden sanata, spordan ekonomiye hayatın her alanında görülür. Bunlar arasında toplumsal düşünceyi, değişimi ve dönüşümü tetikleyen unsurları etkileyen genelde felsefi, siyasi ve sosyal akımlardır. Genel olarak “izm”ler diyebileceğimiz “sosyalizm, komünizm, marxizm feminizm, faşizm, rasyonalizm, dualizm, Budizm, kapitalizmi vb.” felsefi, siyasi akımlar hem birer dil yaratısı hem de dil değişmelerinin nedenlerindedir.

Feminizm hareketlerinin güncel Türk dili kullanımına etkileri

Feminizm erkek egemen dilde karşılık bulduktan sonra hızlı bir şekilde bu dili dönüştürmeye girişmiştir. Türkçede de son yıllarda bu dönüşümün etkileri artarak devam etmektedir. Günümüz Türkçesinde kadınları küçük gösteren, ötekileştiren sözcük, deyim ve atasözü türünden dil kullanımları azalmakla birlikte geçerliliklerini sürdürmekte, günümüzde de eskinin dünya görüşünü, toplumdaki yaşama düzenini az da olsa yansıtmaktadır (Başkan, 2006, s.170). Bu duruma karşı her geçen gün eşitlikçi yaklaşımların eleştirisi artmaktadır.

Örneğin Berktaş, bilimin tanımlama ve anlamlandırma aracı olduğunu hatırlattıktan sonra;

...bilim “adamı” da artık öyle olmasa bile, “bilim” o denli uzun bir süre “adamlar”ın elinde kalmıştır ki, bilim kadınlarının fotoğraflarının altına “bilim adamı” filanca diye yazılması hiç kimseyi hala rahatsız etmemektedir!- anlam koyma alanında işlevini sürdürür (Berktaş, 2018, s.19).

diyerek bilimin “adamlar” özdeşliğinin yanı sıra başta bilimle uğraşan kadınlar olmak üzere çağdaş insanların bu adlandırmadan rahatsız olmamalarını da eleştirir. Bu türden eleştiriler sonucunda “bilim adamı” günümüz Türkçesinden hızla uzaklaştırılarak, yerine önce “bilim kadını” sonrasında cinsiyet eşitliğine daha uygun olduğu düşünülen “bilim insanı” terimi ortaya çıkmış, hızla resmi ve özel ortamlarda yayılmıştır.

Feminist düşüncenin etkisi ile bilimsel literatüre kazandırılan terimlerden biri de “ev mühendisliği”dir. Genelde sosyologlar ve teologlar tarafından ele alınan “ev mühendisliği” kavramı Berktaş’ın aktarımına göre;

Pakistanlı Enis Ahmet’in Müslüman kadınlar için tasavvur ettiği bir kavram olup; E. Ahmete göre: “ev mühendisliği, kadınların kendilerine alçak olduklarını düşündürten ev kadınlığından söz hakkına sahip olduğu saygın ve etkin bir pozisyona dönüşmesidir (Berktaş, 2018, s.127).

Özellikle günümüz toplumlarında kadınların iş hayatında hemen her meslek alanında kendini göstermesi, kadınlar arasında okur yazar oranlarının ve üniversite mezunlarının artması; girişimciliğin teşvik edilmesi ve sadece devlet tarafından değil özel sektörün de kadına yönelik destekleri, pozitif ayrımcılık yapmaları her alanda pek çok kavramın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin; “kadın istihdamı, kadın girişimci, kadın kooperatifleri, vb.” terim ve kavramlar ile “bilimadamı”nda görülen süreçler sonucunda önce “işkadını” sonrasında “işinsanı” terimleri gibi... Bu konu ile ilgili Türk iş dünyasından gelen örnek bir yaklaşım kısa adı TÜSİAD, açılımı “Türk Sanayicileri ve İş Adamları” olan kuruluşun 18 Ocak 2018 tarihinde tüzüğünde yaptığı değişiklikle, kısaltmada bir değişiklik yapmamakla birlikte, açılımlarını “Türk Sanayicileri ve İş İnsanları” olarak değiştirmesidir. Konu ile ilgili olarak kuruluş tarafından;

Tüzüğümüzün 2. Maddesi’ndeki amaçlarımız arasında “kadın-erkek eşitliğini gözetmek” amacı bulunmakta ve derneğimiz bu amaç doğrultusunda toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda çalışmalar yapmaktadır. Derneğimizin adında geçen “işadamları” kelimesinin, tüm üyelerimizi kapsayacak, dernek amaç ve faaliyetleri ile eşgüdümlü olacak ve 21. yüzyılın gerek ve ihtiyaçlarına hitap edecek şekilde “iş insanları” olarak değiştirilmesi önerilmektedir. Bu isim değişikliği derneğimizin kısaltması olan TÜSİAD markasının kullanımında bir değişikliğe yol açmayacaktır.” Not: Uzun bir süredir olduğu gibi, iletişim araç ve çalışmalarında derneğin açık ismi yerine sadece “TÜSİAD” kullanılacaktır. (<https://tusiad.org/tr/tum/item/9912-tusiad-acilimi-isim-degisikligi>, erişim: 03.04.2022)

açıklaması yapılmıştır.

Kadın hareketlerinin önemli etkiler yaptığı alanlardan biri de spordur. Örneğin, binlerce yıl aradan sonra 1896 yılında canlandırılan Olimpiyat Oyunları'nda kadınlara yer verilmemişken 1900'deki oyunlara ise sadece 22 kadın sporcunun tenis ve golf branşlarında katılımı kabul edilmiştir. 1970'ten sonra ise kadınların mücadeleleri sonuç vermiş ve daha fazla branşta ve çok sayıda kadın sporcu olimpiyatlara katılmıştır (Koçak, 2020 <https://acikders.ankara.edu.tr>). Spordaki bu gelişmeler dillerde, dolayısıyla Türkçede “kadın atlet, kadın yüzücü, kadın maratoncu ve kadınlar 100 metre, kadınlar uzun atlama vb.” terimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Çeşitli meslek alanları bir yana feminizmin dünyaya yayılmış yazın eserlere de etki ettiği, dünya klasiği haline gelmiş kimi masalların özüne dokunduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye’de 2021 yılında özel bir banka tarafından “eşit masallar” projesi hayata geçirilmiştir. Bankanın medyadaki reklamlarında da uzun bir zaman kullanılan “eşit masallar” sloganı, proje ve proje içeriği yetkililer tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

...dünya klasiği masalları eşitlikçi bir bakış açısıyla yeniden yorumlayarak fark yaratacak bir projeye imza attı. ...proje kapsamında Kırmızı Başlıklı Kız, Rapunzel ve Sindirella masalları kadın-erkek eşitliği kapsamında yeniden kaleme alındı.

Eşitlik kavramının çocuk yaşta yerleştiğine inanan (...)bank, anne babalarda farkındalık yaratmak ve toplum bilincinin değiştirilmesine katkı sağlamak amacıyla en bilinen ve sevilen klasik masalların eşitlikçi bir bakış açısıyla yeniden yorumlandığı Eşit Masallar projesini hayata geçirdi.

...Eşit Masallar ile kadın erkek eşitliğine ve özellikle kız çocuklarının güçlendirilmesine dikkat çekmek istedik (<https://www.odeabank.com.tr/esit-masallar/>, erişim: 04.03.2022).

Proje yürütücüleri, “eşit masallar” aracılığı ile kadın erkek eşitliğine vurgu yapmayı, yeni nesillere bu eşitliği tanımlamayı ve kavratmayı hedef edindiklerini ise şu şekilde açıklamaktadırlar:

Kırmızı Başlıklı Kız masalında ilk önce ebeveynlerin rolü değiştirildi. Klasik masalda kurabiyeleri anne hazırlarken, yeni yorumda babanın da evde mutfak işleri yapabileceği, kurabiye pişireceği yer alıyor. Masalda ayrıca küçük kızlar güçsüz, yardım bekleyen kişi olmaktan çıkarılıp, bilgili, ne istediğini bilen cesur kızlar olarak tanıtılıyor. Gücün sembolü olan kurt karakteri de masalda yardım talep eden bir karaktere dönüştürüldü.

Sindirella masalında kötü kalpli üvey anne figürü kaldırıldı. Sindirella, zayıf, güçsüz ve kendine güveni olmayan bir karakterden çıkarılıp akıllı, bilgili ve kendinden emin bir karakter olarak yazıldı. Klasik masaldaki ayakkabılar, günümüzde büyük önem verilen bilgi ile değiştirildi.

Rapunzel masalındaki kötü cadı, yeni versiyonda akıllı ve toplum için çalışan iyi kalpli bir kadına dönüştürüldü. Masalın kahramanı Rapunzel ise klasik masaldaki güçsüz ve prensini bekleyen karakter yerine bilge, cesur ve korkusuz bir kız olarak değiştirildi (<https://www.odeabank.com.tr/esit-masallar/>, erişim: 04.03.2022).

Bu örnek üzerinde açıkça örüldüğü üzere dilde karşılığı olan en küçük adlandırma, terim dahi büyük bir zihinsel, toplumsal değişim ve dönüşümü tetikleyebilir; mevcut değişim ve dönüşümlere yeni ivmeler kazandırabilir. “eşit masallar” projesi ile ulaşılabilecek ve ikna edilecek gelecek kuşaklar, dünyaya bakışlarında, yaşantılarında eşitlikçi masallar üzerinden *cinsiyet eşitliği* düşüncesini yaşamak ve yaymak isteyeceklerdir. Dolayısıyla bu kavram dilde yerleşecek ve feminist kavram alanına dâhil olduğu gibi kendi kavram alanını da oluşturacaktır.

Feminizm, dile sadece yeni kavramlar ve terimler katmamakta öteden beri var olanlar üzerine de etki etmektedir. Bunu iki şekilde yaptığı görülmektedir: Birincisi “eşit masallar”da görüldüğü üzere var olanda kadın lehinde değişiklik yaparak; ikincisi ise var olanı baskılayıp, unutturarak ve kullanımdan düşürerek. Bu ikinci etki üzerine de Türkçede oldukça çok örneğe rastlıyoruz.

Örneğin; Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş olan ve kadın eş için kullanılan “avrat” sözcüğü neredeyse tarihe karıştığı gibi; meslek dallarına da “cinsiyet eşitliği” yansıması: yine Arapçadan alınan sözcüklerde Arapçanın dil yapısından kaynaklanan eril ve dişil durumu belirten, erkek olduğunda “müdür” kadın ise “müdire”; erkek olduğunda “hakim” kadın olduğunda “hakime” gibi ifadeler yerine müdür ve hakim sözcükleri cinsiyet belirtmeden kullanılır olmuş; cinsiyet belirtmek isteniyorsa “kadın hakim / kadın müdür, vb.” şekilde kullanımlar ortaya çıkmıştır.

Bunun yanında Türk atasözleri ve deyimlerinde geçen ve kadınları ikinci sınıf, aşağı gören, ayıplayan, kadına olumsuz anlamlar yükleyen “kancık, kancıklık yapmak, kadın kısmının saçını uzun olur, akli kısa; kadını sırdaş eden tellal aramaz; kadınlar hamamı (Türk Atasözleri ve Deyimleri II, 2001, s.42-43); kırk yılda bir kadının sözü dinlenmelidir (Türk Atasözleri ve Deyimleri II, 2001, s.63); kız gibi (aşırı naziklik, sünepelik, beceriksizlik anlamında); kız yedi yaşından sonra ya erde ya yerde; kız doğuran tez kocar / kızını olan tez kocar (Türk Atasözleri ve Deyimleri II, 2001, s.65); kızını dövmeyen dizini döver (Türk Atasözleri ve Deyimleri II, 2001, s.66) vb. sözcük, atasözü ve deyimler filmlerde, dizilerde kullanımdan düşmüş; edebi eserlerde ve konuşma dilinde de kaybolmaya yüz tutmuştur. Günümüz Türkçesinde, karı ve koca sözcükleri, özellikle Türkçe kökenli olmasına rağmen “karı” sözcüğünün kadına karşı olumsuz bir anlam yüklediği düşüncesinin feministler arasında gelişmesiyle birlikte kullanımı zayıflamış; bu durumdan “koca” sözcüğü de etkilenmiştir. Bu iki sözcük yerine “eş” ya da “çift / çiftler”, “partner” sözcüklerinin kullanımı artmıştır. Artık sokakta görüldüğü gibi günümüz Türk film ve dizilerinde eş ya da sevgililerin eskiden olduğu gibi “... bey; ... hanım” şeklinde bir birine hitapları, eğer konu tarihi bir roman ya da hikayeden alıntı değilse, hemen hemen kaybolmuş; bunun yerine eş ya da sevgililer / çiftler “aşkı, aşkıtom, hayatım, sevgilim, ömrüm, vb.” sözcükleri cinsiyet eşitliğini belirtir şekilde karşılıklı hitaplarda kullanmaya başlamışlardır.

Bu değişimlerin yanı sıra, ataerkil kültürlerde sıkça görülen ve bir hakaret ve küçümseme ifadesi olan “kadın gibi erkek”; bunun tam tersi övgü, dürüstlük, mertlik, cesur olmayı anlatan ve erkeğe benzeme şerefini ögen “erkek gibi kadınlar” (Zıllıoğlu, 2014, s.117) tarzındaki ifadeler günümüz Türk toplumunda toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı anlatımlar ve kabullenmeler olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak, anılan deyimler ile birlikte, halk arasında kalıp sözler olarak kullanılan ve anlamları kadına karşı negatif olan, konuşma dilinde sıkça kullanılan; “Anasını satayım / satmışım anasını / sat anasını...: *“kişinin herhangi bir konuya ya da kimseye önem vermediğini, aldırmadığını, onları umursamadığını ve onlar için kaygılanmayacağını bildirmek için söyleyebileceği bir söz”* (Gökdayı, 2015, s.180); ya da “*kız doğdu: kalabalık ve neşeli bir sohbet ortamında herkesin birden sustuğu anda söylenecek bir söz”* (Gökdayı, 2015, s.239) örneklerinde olduğu gibi kadın imgesi aşağılanan, hakir görülen kalıp sözlerden de kaçış görülmektedir. Bunların kullanımı da günlük dilden uzaklaştırılmaktadır.

Kadının desteklenmesini ifade eden “pozitif ayrımcılık” Türkçede bunlarla da sınırlı kalmamaktadır. Feminist dil, Türkçede kullanılan kimi sözcüklerin taşıdıkları ya da tespit edilmiş anlamlara da itirazlar getirerek onlarca, yüzlerce yıldır sözlüklerde yer alan kimi sözcükler üzerinde değişiklikler dâhi talep etmektedir. Örneğin, bir sosyal paylaşım sitesinde TDK / GTS (Güncel Türkçe Sözlük) / TS (Türkçe Sözlük)'te yer alan bazı sözcüklerin (yollu, ...gibi) anlamları ile ilgili açıklama ve örneklemelerde kadın kimliğine hakaret olduğunu iddia ederek “*TDK'yı sözlükteki akıl dışı, ayrımcı ve cinsiyetçi ifadeleri düzeltmeye çağırıyoruz*” notuyla bunların sözlükten çıkarılmasını talep etmektedir. Bu talebi on binlerce beğeni almış; yüzlerce paylaşımı yapılmıştır (kız_basina, 07.10.2021 tarihli gönderi).

Sonuç

Canlı bir varlık olması nedeniyle diller sürekli bir değişim hâindedir. Dil değişmelerinin dilin fonetik özelliklerinden örneksemelere, coğrafyadan kültürel ilişkilere, savaşlardan ekonomik ilişkilere, üst ve alt katman etkisinden teknolojiye, politik tutumlardan küresel hareketlere pek çok nedeni vardır. Türkçe de bu değişim etkilerinden etkilenmekte zamanla değişim ve dönüşümünü devam ettirmektedir. Son yıllarda küresel bir düşünce hareketine dönüşen feminizm de Türkçe üzerinde etkisini göstermektedir. Feminizm etkileri sonucu Türkçeye yeni terimler, tanımlamalar ve kavramlar girmekte; var olan ve kadını ikinci sınıf, öteki, aşağı olarak gösteren ya da gösterdiği düşünülen sözcükler yavaş yavaş kullanımdan düşmektedir. Böylelikle Türk dili ile birlikte Türk düşünce sisteminde kadını olumlayan, pozitif ayrımcı, cinsiyet eşitliği gibi feminist söylemler yaygınlaşmakta ve güçlenmektedir. Kısaca eril dile karşı dişil dil varlık göstermeye başlamıştır.

Kısaltmalar

çev. Çeviren
 edt. Editör/ler
 GTS: Güncel Türkçe Sözlük
 TDK: Türk Dil Kurumu
 TS: Türkçe Sözlük
 vb. ve benzeri
 vd. ve diğer/leri

Kaynakça

- Aksan, D. (1995), *Her yönüyle dil (ana çizgileriyle dilbilim)*, Ankara:TDK.
- Başkan, Ö. (2006), *Dilde yaratıcılık*, İstanbul: Multilingual.
- Berktaş, F. (2021), *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*, İstanbul: Metis.
- Berktaş, F. (2018), *Tarihin cinsiyeti*, İstanbul: Metis.
- Butler, J. (2020), *Cinsiyet belası*, (çev. ERTÜR, B.) İstanbul: Metis.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006), *Toplumsal gerçeklik ve dil*, İstanbul: Multilingual.
- Civelek, H. Y. (2013), Kırmızı kuşağın kurumsallığı: ataerkil söylem ve Anadolu kırsalı'nda kadın, *Doğu-Batı / Toplumsal Cinsiyet II*, Yıl: 16, Sayı: 64, ss.87-121.
- Ergin, M. (1994), *Türk Dili*, İstanbul: Bayrak.
- Erkman-Akerson, F. (2007), *Türkçe örneklerle dile genel bir bakış*, İstanbul: Multilingual.
- Gökdayı, H. (2015), *Türkçede kalıp sözler*, İstanbul: Kriter.
- Gülensoy, T. (2000), *Türkçe el kitabı*, Ankara: Akçağ.
- Huber, E. (2007), *Dilbilime giriş*, İstanbul: Multilingual.
- Karaağaç, G. (2002), *Dil, tarih ve insan*, Ankara: Akçağ.
- Karaağaç, G. (2012), *Türkçenin dil bilgisi*, Ankara: Akçağ.
- Koç, N. (1996), *Yeni dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp.
- Şaşman Kaylı, D. (2017), Kadın bedeninin annelikle imtihanı: toplumsal cinsiyet bakış açısının, annelik kurgularıyla ilişkisi”, *Toplumsal Cinsiyet* (edt: ALTUN ve TOKER), İstanbul: Nika Yayınevi. S.61-79.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri II* (2001), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Türkoğlu, N. (2004), *Toplumsal iletişim*, İstanbul: Babil Yayınları.
- Üçok, N. (2004), *Genel dilbilim*, İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (2001), *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*, İstanbul: Multilingual.
- Zıllıoğlu, M. (2014), *İletişim nedir?*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- e-kaynaklar**
- Akünel Okan, Z. (1998). Dil ve Cinsiyet: Reklam Dili Çözümlemesi, (erişim: 18.03.2022). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50042>.

-
- Dong, J. (2021). Dildeki Cinsiyet Farklılıkları Üzerine Bir Sosyal Dilbilim Çalışması (çev. Şahin. T.). (erişim: 19.04.2022). sosyalbilimler.org/dil-cinsiyet-farklilikgi
- Karaca, H. (2021).En az çaba yasasının dil alanlarında işleyişi. *Turkish Studies - Language*, 16(1), 359- 370. <https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.49272> (erişim:26.06.2022)
- TDK düzeltmeli, adlı gönderi. (erişim: 07.10.2021). kiz-basina.com
<https://www.odeabank.com.tr/esit-masallar>, (erişim: 04.03.2022)
- Koçak, F. (?), Olimpiyatlar ve Kadın, <https://acikders.ankara.edu.tr> (erişim: 09.11.2021)
-